

Karaktärisering och kulturhistorisk värdering

Härlövs kyrka

Härlövs socken i Alvesta kommun
Kronobergs län

Smålands museum
Thomas Lissing
2007

Inledning

Bakgrund och syfte

I samband med upprättandet av vård- och underhållsplaner för kyrkor i Växjö stift har Smålands museum på uppdrag av Alvesta kyrkliga samfällighet genomfört en karaktärisering och kulturhistorisk värdering av Härlövs kyrka under hösten 2007. De kyrkor som berörs är de som tillhör Svenska kyrkan och omfattas av kulturminneslagen, dvs. kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Karaktäriseringen och den kulturhistoriska värderingen syftar till att användas som underlag för vård- och underhållsplanen.

Nedanstående material består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör samt en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering samt arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av kyrkobyggnadens historia.

Kulturhistorisk bedömning

En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan kontinuerligt föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljön i sin helhet, men också värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Härlövs kyrka

Kortfattad historik

Härlövs socken nämns första gången i de skriftliga källorna år 1273 som ”Haeraelde”. I byn fanns tidigare en träkyrka, som ersattes med nuvarande stenkyrka 1695. Sakristian tillkom 1702. Klockstapeln intill kyrkan är daterad till 1485, men moderniserades under 1600-talet. Kyrkan fick ett västligt vapenhus i sten vid restaureringen 1886, då det gamla trävapenhuset i söder revs och dess ingång murades igen.

Exteriör

Kyrkan är en från början barock salkyrka som efteråt försetts med vapenhus och halvrund korabsid. Den är uppförd i sten och orienterad med koret åt öster. Långhuset är litet till storleken men försett med ett mycket högre och karaktärgivande tak. Torn saknas då klockstapel står strax öster om kyrkan.

Vapenhuset är en till formen närmast kvadratisk tillbyggnad under sadeltak. Det är försett med ett litet stickbågsformat fönster åt norr. I väster finns kyrkans huvudingång i form av en träport med panel lagd i romb-mönster och betsad i mörkt brunt. En bred trappsten i huggen röd natursten samt ett släthugget trappsteg i granit leder upp till denna. Över den rektangulära portöppningen finns en något bredare stickbågsform markerad i putsen.

På vapenhusets södra sida finns en dörr som på insidan satts igen. Den har liknande utformning som den förra, men med ett dekorativt mönster skuret i mittpartiet av romb-mönstret. Två trappsteg leder upp även till denna, ett av röd huggen natursten och ett av släthuggen granit.

Egentlig gesims saknas. Underslagets brädor är vitmålade och har på den södra sidan två uppsågade kvadratdecimeterstora hål utan galler. Västra gavelns vindskivor är målade i vitt och kröns av en vindflöjel i plåt med året 1731. Taknocken når precis upp till långhusgavelns takfot.

Långhuset är rektangulärt men relativt kort, och har ett mycket högre tak. Det har på den södra sidan tre stickbågsformade fönster i rundbågevalv, något assymetriskt placerade i förhållande till varandra. En rundbågeformad markering är gjord i den västliga delen på denna sida. På den norra sidan finns motsvarande två fönster, medan sakristian är tillbyggd där det tredje skulle ha suttit. Även långhuset saknar gesims. Underslagets brädor är målade i vitt och försedda med ett flertal ventilöppningar med vitmålade plåtgaller.

Taket är av sadeltakstyp och kröns av en tupp och två vindflöjlar i plåt, försedda med årtalen 1709 och 1711. Den västra gaveln är dock inte helt rak utan har överst ett lodrätt röste och under det ett sluttande takfall ner mot vapenhuset. Mellan dessa sitter, något indraget, en träfasad med ett litet fönster och fem blindingar i samma form som detta. Fasaden är tjärad brun.

Den halvrunda korabsiden är lika hög och nästan lika bred som långhusgaveln, men relativt grund. Dess toppiga tak sträcker sig ända upp till långhusets taknock. Underslaget är likadant utformat som på långhuset med samma typ av ventiler.

Åt öster har absiden ett stickbågsformat fönster i ett rundbågsvalv.

Sakristian är utbyggd mot långhusets nordöstra hörn, dock inte helt i liv med dess gavelfasad. Den är rektangulär till formen och relativt högre. Det spetsiga sadeltaket når en bra bit upp på långhusets norra takfall. Det har brunmålade vindskivor och kröns av en vindflöjel i plåt med årtalet 1706. Underslagen består av vitmålade brädor som saknar ventilöppningar. Åt norr har sakristian ett litet stickbågsformat fönster.

Taken är samtliga klädda med tjärade spån. På långhusets västra gavel har avtäckningar gjorts med blyplåtar. Stuprör och hängrännor är utförda i kopparplåt.

Fasaden är genomgående slätputsad utan särskilda dekorationer, och avfärgad i vitt. En markerad sockel saknas och putsen går ner till de delvis synliga grundstenarna i marknivå. Två ventilöppningar försedda med plåtgaller finns i sakristians murar.

Samtliga fönster har vitmålade ytterbågar i trä, försedda med rutor i ofärgat glas. Långhusets stora fönster är av korsposttyp och tätspröjsade. I dem finns dock inslag av grönfärgade rutor. Korfönstrets ytterbåge är enkel utan post eller spröjs. Samtliga fönsterbänkar är utförda i omålad galvaniserad plåt.

Exteriöra förändringar

Kyrkan uppfördes 1695, men redan 1702 byggdes sakristian till åt norr.

Mitt på långhustaket satt en spånklädd spira eller takryttare som togs bort 1859.

1886 utfördes en restaurering som genomgripande förändrade kyrkans exteriör. Det ursprungliga vapenhuset av trä i söder revs och ingången murades igen. Ett nytt vapenhus av sten uppfördes i väster. Dessutom förstörades fönstren till nuvarande storlek.

Kyrkans södra takfall samt vapenhuset täcktes med nya tryckimpregnerade furuspån 1965.

1982 genomfördes en yttre restaurering, då fasadernas puts renoverades och avfärgades. Ventilöppningar för vinden anordnades i underslagen och snickerierna målades.

Den senaste större åtgärden var år 2003 då spåntaken lades om med nytt spån.

Interiör

Vapenhuset är litet och relativt mörkt eftersom det lilla fönstret är vänt mot norr. Tredingstakets brädor är målade i ljust grått och väggarnas puts är avfärgad i vitt. Den södra väggen täcks helt av en fast skåpinredning, målad i ljusgrått. Fönstrets innerbågar är målade i vitt. Golvet är lagt med lackade brädor.

På golvet står mot den norra väggen en stor järnbeslagen kista och på samma vägg sitter series pastorum. I taket hänger en stallykta i svartmålat trä med rutor i klarglas.

Vindfång saknas och de gråmålade spegeldörrarna in mot kyrkorummet sitter i en rektangulär muröppning.

Kyrkorummet börjar direkt innanför dörrarna och sträcker sig fram till den rundade absiden. Det är litet och intimt och präglas helt av sin ålderdomliga karaktär med väggmålningar och inventarier. Inredningens färgsättning är varm och harmonierar fint med dessa.

Innertaket har en plan, något förhöjd, mittsektion och välvda sidor. Dess brädor är målade i ljusblått. På både mittdel och sidor finns målade medaljonger med stor färgriktighet, sex stycken som visar olika bibliska scener. Gesimsen utgörs av takets plana underkant längs murarna, vilken är försedd med dekorränder i rött och grått.

Innerväggarnas puts har en svagt gul grundton, men är dekorerad i hela kyrkorummet.

Dekoren består av en fältindelning med gråa och röda ränder på väggarnas övre del, samt genomgående rödaktiga draperier på den nedre. Den före detta södra porten finns markerad i måleriet. I fönstersmygarna är bladornament och kungakronor målade, samt över det ena av de norra fönstren ett tydligt textparti.

Golvet i kyrkorummet är lagt med ljust lackade brädor i mittgången och mörkt fernissade brädor i bänkkvarteren. Fönstrens innerbågar är målade i vitt.

De fasta bänkarna är indelade i två kvarter runt mittgången, och sträcker sig från den bakre väggen under läktaren fram till koret. Deras enkelt klassicerande fasader är målade främst i ljusrött och grått, färger som överensstämmer med väggmåleriets nyanser. De har också ljusgrå marmorade speglar samt förgyllda lister. Inredningen är målad i en varmt gulbeige nyans och försedd med dynor i ljusrött tyg. Sidogångar saknas.

Innanför dörren från vapenhuset finns åt söder en smal och brant läktartrappa, målad i grått. Under denna finns ett mindre förvaringsutrymme.

I det norra bänkkvarterets främre del står ett gråmålat ståndur. På den södra väggen hänger ett medeltida litet krucifix.

Över mittgången hänger två mässingskronor för stearinljus. De är vid takrosetterna försedda med moderna el-armaturer som belyser takets målningar.

Koret är litet men överdådigt utsmyckat. Det ligger ett halvt trappsteg över kyrkorummet och har även det golv av ljust lackade brädor. Väggarnas dekormåleri följer kyrkorummets utförande, men på den norra väggen finns en röd draperimålning som visar var predikstolen tidigare suttit. Takets hjälmvalv är målat i mörkare brunt, samt försett med bilder av bibliska gestalter.

Korets alla utsmyckningar utgör gemensamt kyrkans stora blickfång. Runt det målade glasfönstret i absiden sitter den väldiga altaruppsatsen med rika sniderier i starka färger. Dess barocka former kröns av fyra änglar samt kung Karl XII:s vapen.

Altaret står mot östväggen under fönstret och omges av de två postament i svart marmorering som utgör altaruppsatsens bas. Intill den senare sitter åt norr en psalmnummertavla i svart och guld och åt söder den lika fantastiska predikstolen i barockstil. Denna är rikt skulpterad och målad i kraftiga färger. Den står på en konisk fot som marmoreras i brunt. Baldakinen är lika rikt dekorerad och kröns av trumpetspelande änglar.

Altarringen är tresidig och sammanbyggd med predikstolens trappa. Den är målad ljust röd och försedd med porträtt av lärjungar i speglarna. Knäfallet är klätt med rött tyg.

Vid den norra väggen står en kort korbänk om en rad i samma färgställning som altarringen, men med en äldre front försedd med två helgonbilder. Över denna sitter en medeltida Madonnaskulptur på väggen. På den södra sidan finns en liknande bänkfasad, fast avkortad och använd som elementskydd. Här står även ett piano och på väggen sitter en psalmnummertavla i guld och svart, samt en mässingskandelaber för stearinljus.

Över koret hänger en icke elektrifierad kristallkrona.

I den norra korväggen finns ett mycket lågt rundbågsformat valv som leder in till sakristian. Dess svartmålade dörr är järnskodd och bär en längre inskription som utförts i smidesjärn.

Sakristian ligger två trappsteg lägre än koret och har ett golv av tegel. Det mjukt rundade valv som utgör rummets väggar och tak är slätputsat och mycket rikt dekormålat. Här finns olika religiösa scener illustrerade, indelade med ornamenterade band. Över dörren finns i muren en liten rektangulär nisch och bredvid den ett målat textparti.

Vid den östra väggen finns en liten altarplats anordnad och intill den står en ljusbärare i svartmålat smidesjärn. I det nordvästra hörnet står en dopfont av trä. Innerfönstrets bågar är vitmålade och i taket hänger en mindre mässingskrona för stearinljus.

Läktaren bärs upp av fyra kolonner och två halvkolonner längs mittgången. Dessa är marmorerade i ljus grått med förgyllda lister. Undertaket bräddor är målade i ljusgrått och försedda med två moderna armaturer i klarglas.

Läktarbarriären är enkelt utformad i klassicerande stil, rak över bänkkvarteren och något utskjutande över mittgången. Den är rikt dekormålad med växtmotiv och speglarna försedda med målade bilder av olika musikinstrument. Listerna på barriären går i grått och guld.

Läktarens golv är etageindelad bara på den norra sidan och plant i övrigt. Det är klätt med en ljusröd heltäckningsmatta. På den norra sidan finns fast inredning kvar i form av fyra öppna bänkrader, målade i beige.

Orgelhuset är grunt, men placerat långt fram varför utrymmet på läktaren är begränsat. Bakom huset finns en passage. Orgelhuset är målat i grått, liksom dess fasad. Stilen är barock med stora snidade dekorationer och rika förgyllningar. Fasaden har dekorrande i rött och mörkare grått. Spelbordet är vänt från församlingen.

Interiöra förändringar

Sakristian uppförs 1702 och dekormålades tre år senare, troligen av Hans Brachwagen. 1713 tillkommer altaruppsatsen, vilken renoveras tillsammans med predikstolen år 1740 av bildhuggaren Sven Segervall. 1752 tillkommer orgel av Jonas Hielm och på 1770 dekorerar läktarbarriärens fyllningar, troligen av Pehr Hörberg.

1886 restaureras kyrkan och ett nytt vapenhus uppförs i väster. Innerväggarnas måleri putsades över och avfärgades i vitt. Nytt golv lades i kyrkan och nya bänkar sattes in. Läktaren utökades och försågs med nya stöpelare. Altarringen togs bort. Altaruppsatsen och predikstolen restaurerades, liksom måleriet i innertaket och på läktarbarriären.

1925 tillkom ett korfönster med glasmålning av Eigil Schwab.

Vid restaureringen 1953 togs innerväggarnas kalkmålningar fram av konservator Sven Wahlgren. Nytt värmesystem installeras och bänkarna gjordes bekvämare. Läktartrappan ändrades och sakristian fick ny skåpinredning. Altarringen återinsattes också.

Den senaste interiöra restaureringen genomfördes 1991-92. Då installerades ett nytt värmesystem och elsystemet byttes ut. Innertaket, som tidigare var grågult, målades blått och innerväggarna rengjordes. Bänkarna fick också en annan färgsättning. Nytt golv lades in och inredningen målades om. Altaruppsatsen konserverades och altarringen kläddes om.

Viktigare inventarier

I kyrkan finns en Madonnaskulptur från 1200-talet. Altaruppsatsen är från år 1713.

Kyrkogården

Kyrkan ligger mycket vackert vid sjön Furens strand, mitt i Härlövs by. Det omgivande landskapet är öppet och präglas av den oskiftade byns sammanhållna karaktär. Bymiljön är dessutom ett riksintresseområde.

Kyrkogården ligger intill landsvägen genom byn och gränsar till både åker- och tomtmark. Ett lägre gräsbevuxet strandparti avskiljer den från sjön. Den lilla kyrkogården omgärdas av en mur bestående av kallmurade granitblock huggna i större storlek. Den är i öster utformad som vallmur men övergår gradvis till att bli stödmur mot det lägre området i väster. Den omges av en krans av lövträd. I väster finns två öppningar i muren försedda med grindar av svartmålat smidesjärn. Mellan dessa, som en del i omgärdningen, står den mycket högresta klockstapeln. En grusgång leder från den större grindöppningen ner till kyrkans västra sida. Därifrån fortsätter den som en plattbelagd gång till kyrkogårdens nordvästra hörn, där en ekonomibyggnad står. Denna är klädd med rödfärgad stående locklistpanel och har sadeltak med betongpannor på. Kyrkogården är i övrigt gräsbevuxen och har gles växtlighet. Rygghäckar saknas, liksom grusgravar.

Klockstapeln är av kombinerad klockbocks- och klocktornskonstruktion. Den har tidigare haft tre klockor, men den ena skänktes till Öjaby. De båda kvarvarande är av okänd ålder, den ena har omgjutits troligen 1738 och den andra anses härstamma från 1400-talet. Hela stapeln är inklädd med spån, som på fasaderna färgats röda och på den spetsiga huven tjärats svarta. Den senare kröns av en smidd spira. Åt norr och söder har klockstapeln ljudluckor av stående rödfärgad panel, i höjd med takfoten.

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Härlövs kyrka uppfördes år 1695 och är den enda välbevarade barockkyrkan i Kronobergs län. Den har, trots senare ingrepp, en unikt väl sammanhållen interiör med rikt inslag av måleri från 1600- och 1700-talet.

Det är lätt att förstå varför Härlövs kyrka är så populär som bröllopskyrka. Den ligger mycket vackert vid sjön Furen, den har en tilltalande enkel exteriör i lättfattlig skala och dess interiör är intim och inbjudande. Kyrkorummets överdådiga prakt står i skarp kontrast både till äldre, medeltida kyrkor, och senare nyklassicistiska kyrkor. Under barocken sparades det inte på krutet, utan man lät färger och former flöda fritt.

Exteriören är mycket välbevarad.

Vapenhusets vindskivor är, till skillnad från sakristians mörkt tjärade dito, målade i vitt. De har en kraftig algbeläggning vilket ger ett smutsigt intryck. De borde för det estetiska intryckets skull ha samma ytbehandling som sakristians vindskivor. Eventuell smuts och algpåväxt skulle då även bli mindre synlig.

I vapenhusets underslag har två hål tagits upp. Dessa bör förses med någon form av galler som målas i samma kulör som brädorna. Dels ur estetisk synvinkel men också för att förhindra att skadedjur tar sig in på vapenhusets vind.

Kabeldragningen på fasaden vid sakristians fönster är utförd med skydd av galvaniserad plåt. Denna bör målas in i fasadens nyans eller om möjligt putsas över för att störa så lite som möjligt. Samma sak gäller solbänkarna som utförts i omålad galvaniserad plåt. Den råa metallytan passar inte till kyrkans uttryck och bör därför målas, exempelvis i svart.

Härlövs kyrka har med sina väggmålningar och sin välbevarade interiör ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Dess karaktär vann mycket när målningarna togs fram vid restaureringen 1953, och förstärktes ytterligare då inredningen fick sin nuvarande färgsättning 1991-92. Interiören präglas av ett överdåd av dekorationer och färger, som dock harmonierar mycket väl med varandra. Vid framtida restaureringar är det viktigt att ta hänsyn till denna helhet och inte förvanska den.

Händelseregister

- 1485 - Klockstapeln uppförs
- 1695 - Kyrkan uppförs
- 1702 - Sakristian uppförs
- 1705 - Sakristian och kyrkorummets innertak dekormålas, troligen av Hans Brachwagen
- 1713 - Altaruppsats
- 1740 - Kyrkan restaureras
 - Altaruppsats och predikstol renoveras av Sven Segervall, Växjö
- 1752 - Orgel av Jonas Hielm, Växjö
- 1770-tal - Läktarbarriärens fyllningar dekoreras troligen av Pehr Hörberg
- 1781 - Kyrkans andra klocka gjuts om
- 1886 - Restaurering
 - Vapenhuset av trä i söder rivs och ingången muras igen
 - Nytt vapenhus av sten i väster
 - Fönstren förstoras
 - Innerväggarnas måleri putsas över och avfärgas vitt
 - Nya bänkar
 - Nytt golv i kyrkan
 - Läktaren utökas och förses med nya stöpelare
 - Altarringen tas bort
 - Altaruppsats och predikstol restaureras
 - Måleri i innertaket och på läktarbarriären restaureras
- 1892 - Orgel av Carl Elfström, Ljungby
- 1925 - Korffönster med glasmålning av Eigil Schwab
- 1951 - Offerkistan restaureras
- 1953 - Altarringen återbördas
 - Innerväggarnas kalkmålningar tas fram av konservator Sven Wahlgren, Kalmar
 - Bänkarna görs bekvämare
 - Nytt värmesystem installeras
 - Läktartrappan ändras
 - Ny inredning i sakristian
- 1965 - Kyrkans södra takfall samt vapenhuset täcks med nya genomtryckta furuspån
- 1968 - Orgelverk av Anders Perssons Orgelbyggeri, Viken
- 1970 - Series pastorum sätts upp i vapenhuset
- 1982 - Yttre restaurering
 - Fasadernas puts renoveras och avfärgas

- Ventilöppningar för vinden anordnas i underslagen
- Snickerierna målas
- 1985 - Vapenhuset restaureras
- Innerväggarnas puts renoveras och avfärgas
- 1991-92 - Interiör restaurering
- Nytt värmesystem installeras
- Innerväggarna rengörs
- Innertaket målas blått
- Inredningen målas om
- Nytt golv läggs in
- Elsystemet byts ut
- Altarringen kläs om
- Altaruppsatsen konserveras
- 1994 - Klockstapeln restaureras
- 2001 - Klockstapelns tak tjäras
- 2003 - Spåntaket på kyrkan läggs om
- 2007 - Madonnaskulptur och krucifix konserveras

Källförteckning

Följande arkiv och litteratur har nyttjats i samband med vårdplansarbetet:

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
Handlingar från Kungl. Byggnadsstyrelsen är inkluderade.

Klipparkivet vid Smålands museum: Härlövs kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Alvesta kommun, Byggärenden, Härlövs kyrka

Vassi Heidi, red, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, 1998